

Arap Milliyetçiliği ve 1967 Arap-İsrail Savaşı¹

Arab Nationalism and 1967 Arab-Israel War

Muhittin Tekdemir^a, Fatma Zehra Biçen^b, Azad Tekdemir^c

^a Yüksek Lisans Öğrencisi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, muhittin.tekdemir87@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0654-6106

^b Öğretmen, Diyarbakır Ergani Atatürk Ortaokulu, zehrabicen82@gmail.com

^c Öğretmen, Diyarbakır Ergani Yenişehir Anaokulu, mucit_tek@hotmail.com

MAKALE BİLGİSİ

Araştırma Makalesi

Makale Gönderim Tarihi: 15.11.2023

Makale Kabul Tarihi: 15.12.2023

Anahtar Kelimeler: Arap milliyetçiliği, kavmiye, wataniye, Filistin, Cemal Abdünnasır, 1967 Savaşı.

JEL Kodları: F50, F51, F54, F59.

ÖZ

On sekizinci yüzyıldan itibaren Avrupa’da siyasi ve askeri alandaki gelişmeler, İslam dünyasının ilgisini çekmiştir. Osmanlı Devleti, askeri ve siyasi konularda bilgi edinmek amacıyla Avrupa’ya öğrenci göndermeye başladı. Bu durum, Batı kaynaklı bilginin yayılmasına yol açtı. Avrupa toplumu ve yönetimine doğrudan maruz kaldıktan sonra üstünlüğün sadece askeri ve ekonomik alanlardaki ilerlemelerden kaynaklanmadığı, farklı bir dünya görüşü ve zihniyetten kaynaklandığı anlaşıldı. Bu farkındalık, giderek benimsenen bir inancın oluşmasına yol açtı: modernleşme ancak Avrupalılaşmakla elde edilebilir. Aynı dönemde, Arap dünyasında da Avrupa’dan ithal edilen milliyetçilik ve ulus-devlet gibi fikirlerin etkisi görülmeye başlandı. 19. Yüzyıla gelindiğinde, Avrupa sömürgeciliği İslam dünyasının yarısından fazlasına yayılmıştı. Birinci Dünya Savaşı sonrasında ise Araplar, kendilerini Avrupa sömürgeciliği altında buldular. Bu çalışma, Arap milliyetçiliğini ve dönüşümünü incelemekte ve Arap milliyetçiliğinin bir ideoloji olarak uygulanabilirliği sorusunu gündeme getirmektedir. Çalışma, Arap milliyetçiliği konusunda mevcut literatürü inceleyerek, “*wataniye*” ve “*kavmiye*” kavramlarından hareketle bu ideolojinin Ortadoğu coğrafyasının ulus-devletler bağlamında yapısal dönüşümündeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır.

ARTICLE INFO

Research Article

Article Received: 15.11.2023

Article Accepted: 15.12.2023

Keywords: Arab nationalism, qawmiya, wataniya, Palestine, Abdünnasır, 1967 War.

JEL Codes: F50, F51, F54, F59.

ABSTRACT

Since the 18. Century, the developments in Europe have attracted the attention of the Islamic world. The Ottoman Empire sent students to Europe to learn about military and political developments. This led to the spread of Western knowledge in educated Ottoman circles. After direct exposure to Europe, it became clear that the superiority of the West was not only in military and economic fields, but also to a different worldview. This led to a belief that modernization could only be achieved through Europeanization. Arab world also began to see the influence of European ideas, such as nationalism and nation-state. By the 19th century, European colonization had spread to more than half of the Islamic world. After the First World War, Arabs found themselves under European colonialism. This study examines Arab nationalism and its transformation, and the viability of Arab nationalism. In this context, the study aims to examine the impact of this ideology on the structural transformation of the Middle Eastern geography in the context of nation-states, based on the concepts of “*wataniya*” and “*qawmiya*”.

¹ Bu çalışmanın kısaltılmış bir versiyonu, sorumlu yazar tarafından 07-08.11.2023 tarihli “Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu’nda” bildiri olarak sunulmuştur.

Giriş

Antik Yunanlılar bilim ve felsefe alanında önemli ilerlemeler kaydetmişlerdir. Yunan düşünürler, rasyonel düşünce, ampirik metodoloji, bilimsel sınıflandırma, formel mantık, ahlak ve siyaset düşüncesi, doğa felsefesi vb. alanlarda bir geleneğin inşasına önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bu düşünce mirası sonraki yüzyıllarda Batı dünyasını derinden etkilemiştir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, milliyetçilik ve ulus-devlet kavramlarının izinin Antik Yunan'a kadar sürülebileceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim Yunan siyasal-toplumsal yapısının küçük şehir devletlerine kadar yayılmış olması (Katsari, 2006), Yunan olmayan halkların 'barbar' olarak kabul edilmesi (Kalın ve Uçgan, 2016) ve 'cumhuriyet' kavramının doğduğu yer olması bu konuda yeterli kanıt oluşturmaktadır. Tarih boyunca, modern sömürgecilik ve emperyalizm dönemine kadar, Avrupalılar Haçlı Seferleri ile dini milliyetçilik, Almanlar ile etnik milliyetçilik ve Fransızlar ya da Romalılar ile sivil milliyetçilik gibi milliyetçiliğin farklı versiyonlarını deneyimlemişlerdir. Bu durum 17. ve 18. yüzyıllara kadar devam etmiştir.

Avrupa'da özellikle 17. ve 18. yüzyıllardan itibaren yükselen askeri ve teknolojik gelişmeler, İslam dünyasının ilgisinin Avrupa'ya doğru yönelmesine yol açmıştır. Bu ilginin temel nedeni Batı'nın siyasi ve askeri ilerlemesiydi. O dönemde Avrupa milletleriyle doğrudan ilişki içinde olan Osmanlılar, Avrupa'nın özellikle askeri alanda artan başarı ve üstünlüğünün nedenlerini anlamak için Avrupa'ya askeri ve siyasi alanlarda yetiştirilmek üzere öğrenciler göndermeye başladı. Bunun yanı sıra, bu ilerlemeleri daha yakından takip edebilmek ve Avrupa ülkeleri ile ilişkileri geliştirmek amacıyla Avrupa başkentlerinde Osmanlı elçilikleri kuruldu. Bu durum, Batı hakkındaki bilginin eğitilmiş Osmanlı çevrelerine aktarılması için yeni kanallar açma etkisi yaratmıştır. Cleveland ve Bunton (2016) bu etkiye işaret ederek "*bu misyonlar, genç Osmanlı memurlarından oluşan küçük bir kadroya Avrupa'ya doğrudan deneyimleme ve Avrupa diplomasisinin dili olan Fransızca'yı öğrenme imkânı sağladı*" demektedir.

Zamanla Avrupalılarla doğrudan temastan sonra, bu üstünlüğün sadece askeri ve ekonomik alanlardaki teknik üstünlükten kaynaklanmadığı, bu başarının yeni bir dünya görüşü ve zihniyetten kaynaklandığı ve modernleşmenin Avrupalılaşmaktan başka çaresi olmadığı fikri yaygınlık kazanmaya başladı. Bu görüş, Avrupa ideallerinin en büyük savunucuları olan yöneticiler, Avrupa'ya gönderilen öğrenciler, aydınlar ve elitler tarafından giderek daha fazla dile getirilmeye ve desteklenmeye başladı. Öte yandan, Avrupa'dan ithal edilen milliyetçilik ve ulus-devlet gibi yeni kavramlardan etkilenen Araplar, Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu zor durumdan faydalanarak İmparatorluğu terk etmeye başladılar. Bu arada Avrupa sömürgeciliği ve yayılmacılığı 19. yüzyılda İslam coğrafyasının yarısından fazlasını işgal etmeye başladı. I. Dünya Savaşı ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan Araplar birbiri ardına Avrupa'nın sömürgesi ve mandası haline geldiler.

Bu çalışmanın konusuyla bağlantılı olarak, Kudüs'ün I. Dünya Savaşı sonrasında İngilizler tarafından işgal edilmesi, Filistin Manda Hükümeti'nin kurulması ve ardından bölgede bir İsrail devletinin kurulması, daha çok savunmacı olan Arap milliyetçiliğini Cemal Abdünnasır ve onun politikalarıyla farklı bir düzleme taşımıştır. Bu bağlamda bu makale, öncelikle Arap milliyetçiliğini kısa bir arka planla ele almayı ve Arap-İsrail çatışmasıyla birlikte tersine dönmesini Cemal Abdünnasır ve 1967 Arap-İsrail Savaşı özelinde tartışmayı amaçlamaktadır.

1. Arap Milliyetçiliği

1.1. Ulus ve Devlet Kavramları

Arap milliyetçiliği mümkün müydü? Bu, cevaplama nispeten basit bir soru olabilir ancak milliyetçiliğin siyasi ideolojisinin modern anlayışı nedeniyle daha karmaşık cevaplar gerektirmektedir. Ulusun tanımı, milliyetçilik fikrini etkileyeceği için önemlidir. Hans Morgenthau (2006), bir uluslararası ilişkiler uzmanı olarak, ulusların "yer seviyesinden" kolayca gözlemlenemeyen, biraz soyut şeyler olduğunu açıklayarak ulusları şu şekilde tanımlar:

"Ulus, açık bir şekilde ampirik bir şey değildir. Böyle bir ulus görülemez. Ampirik olarak gözlemlenebilen şey yalnızca bir ulusa ait olan bireylerdir. Dolayısıyla ulus, belirli ortak özelliklere sahip bir dizi bireyden oluşan bir soyutlamadır ve onları aynı ulusun üyeleri yapan da bu özelliklerdir."

Tanımlarının soyut olmasına ve genel kabul görmüş bir tanımlama bulunmamasına rağmen, millet ve milliyet kavramlarını, genel olarak aynı coğrafyada yaşamış, aynı kültürel ve tarihi bağlarla birbirlerine bağlı, aynı dili, dini ve ırkı paylaşan topluluk olarak tanımlamak mümkündür (TDK). Bu tanımlar ışığında bir ulusun ilk ve en temel kriterinin kendisini Roma, Yunan, Alman ya da Arap gibi kolektif bir isimle tanımlaması ve ulus sınırları içerisinde yaşayan insanların da kendilerini Romalı, Yunan, Alman ya da Arap olarak adlandırması olduğu

söylenbilir. Anthony Smith (2010) kolektif isme ek olarak, bir ulusun diğer kritik unsurlarının paylaşılan mitler ve tarih, atalardan kalma bir vatanın işgali ve gelişimi ve ortak bir kültür olduğunu belirtmektedir. Roberts (2014) ise devlet için ölmeye hazır olma kavramına vurgu yapar:

“Bir ulusun varlığını belirleyen son ve belki de en kritik özellik, bir halkın ulusu için ölmeye istekli olmasıdır. İsteklilik kilit bileşendir; belirli bir ulusun insanları yalnızca zorla ya da baskıcı bir rejimin misilleme korkusuyla hizmete yönlendirilemez. Bu, bir halkın hayali ulusal kolektifleri için savaşmayı ve potansiyel olarak ölmeyi seçme iradesini ortadan kaldıracaktır.”

Ulus kavramı net çizgilerle tanımlansa da uygulamada bu kadar net çizgilere sahip değildir. Her ne kadar akademik ve kamusal ortamda sıklıkla birbirinin yerine kullanılsa ve aynı kabul edilse de “ulus” ve “devlet” kavramları birbirinden çok farklı kavramları temsil etmektedir. Bu farklılık, İngiliz-Fransız ve Almanların bu kavramları algılayışlarında da kendini göstermektedir. İngiliz-Fransızlar ulusun devlet tarafından yaratıldığını savunurken, Almanlar ulusların kültürel varlıklar olduğuna ve devletten bağımsız olarak geliştiğine inanmaktadır. Bir tarafta İngiltere ve Fransa etnik ve dilsel olarak homojendi ve uluslarını bu çok kültürlü çeşitliliğe dayanarak inşa edebildiler, ancak bu ikisinden farklı olarak Almanlar 1871’de tek bir devlet altında birleşene kadar ayrı devletler altında varlıklarını sürdürdüler (Smith, 1989). Bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde, Arapların varlığı da birleşik bir ulus devlete sahip olmalarını bakımından Almanlara benzetilmektedir.

1.2. Arap Milliyetçiliği ve Tarihsel Süreci

Batı tipi milliyetçilik ya da ulus-devletten farklı olarak Arap dünyası mezhepçilik, bölgeselcilik ve kabilecilik gibi çeşitli alt-kültürel dinamikler üzerine kuruluydu ve bu -izmler toplumda derin etkilere sahiptiler. Bu çerçevede Arap dünyasında etnik ve milli bağlamlarda kullanılan milliyetçilik ve devletçilik kavramlarının yerine kullanılan iki kavram olan “vataniye” ve “kavmiye” kavramları ön plana çıkmaktadır.

Vataniye, bir bireyin, bir grubun veya bir topluluğun, genellikle bir devletin vatandaşı olma durumunu ifade eder. Vataniye kavramı, bir kişinin doğduğu veya vatandaşı olduğu ülkeyle olan hukuki, sosyal ve kültürel bağlarını ifade eder. Vataniyet, bir ulus-devletin sınırları içindeki bağlılık ve kimlik duygusunu yansıtarak, bireyin bu devlete aidiyetini belirtir.

Kavmiye ise, genellikle etnik veya kabilevi grupları ifade eden bir terimdir. Kavmiyet, bireylerin aidiyet duygularını, genellikle dil, kültür, tarih veya soy bağlarına dayanarak belirten bir kavramdır. Bu, bir etnik grubun, belirli bir topluluğun veya soyun mensupları arasında paylaşılan özelliklerin, birliğin ve dayanışmanın vurgulanması anlamına gelir.

Bu kavramlar genellikle birbirleriyle ilişkilidir, ancak farklı bağlamlarda kullanılırlar. Vataniye, genellikle devlet veya ülke bağlamında kullanılırken, kavmiye daha çok etnik veya soy bağlamında kullanılır. İnsanlar genellikle hem vataniyetlerine hem de kavmiyetlerine aidiyet duygularını hissedebilirler, bu da karmaşık ve çok katmanlı kimliklere neden olabilir (Gürbüz, 2020).

Ancak tüm bu ideolojilerin ve kavramların varlığına rağmen, halkın milliyetçilik ya da ulus devlet talebi yoktu ve milliyetçi duygular İslam dini tarafından belirlenen temel dinamiklerin önüne geçemiyordu, ancak talepler siyasi otorite tarafından dayatılıyordu. Dawisha (2016), Antonius (2015) ve Cleveland (1979) gibi akademisyenler de Osmanlı İmparatorluğu’na karşı Arap İsyanı’nın başlangıçta Arapçılık ya da Arap ulusu adına değil, İslam adına ilan edildiğini savunmaktadır. Bu dönemde dini kimlik, ulusal ya da etnik kimlikten daha önemli görülmüştür.

Arap milliyetçiliği, ulus-devletçi Arap milliyetçiliği(leri), Pan-Arabizm ve sosyalist Arap milliyetçiliği (Kurun, 2017) gibi birçok farklı kalıba girmiş olsa da, bu makalede kavramsal farklılıklardan ziyade tarihsel gelişime odaklanılacağı için bu kavramlar birbirlerinin yerine kullanılacaktır.

1.2.1. Arap Milliyetçiliği Dönemleri

Tarihsel açıdan bakıldığında, Arap milliyetçiliğinin üç dönemi vardır: Birinci Dünya Savaşı öncesi, Birinci Dünya Savaşı sonrası ve 1948 Arap-İsrail Savaşı’nı takip eden dönem. Milliyetçilik fikrinin Arap dünyasına ilk kez girişi 18. yüzyıldaki Fransız Devrimi’nden sonra Mısır, Suriye, Irak ve Lübnan üzerinden olmuştur. Arap milliyetçiliğinin kökenleri hakkında farklı görüşler olmasına ve birçok akademisyenin bunu Vahhabi hareketine (Haim, 1962) ve hatta İslam öncesi dönemlere (Rouleau, 1967; Hinnebusch, 2004) dayandırmasına rağmen, diğer birçok akademisyen bunu Mısırlı Muhammed Ali Paşa’ya (1769-1849) ve 1916’da Mekke Şerifi Hüseyin’in isyanına kadar götürmektedir (Zeine, 1989). Napolyon’un 1798’deki işgalinden sonra Mısır’da iktidara gelen Muhammed Ali Paşa döneminde Avrupa ülkeleri ile ticari ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Bu gelişmenin etkisiyle beraber, birçok sayıda öğrenci Avrupa’daki gelişmeleri yakından takip etmek ve öğrenmek amacıyla farklı Avrupa şehirlerine gönderilmeye başlanmıştır (Kurun, 2017). Batı zihniyetiyle

eğitilen bu öğrenciler, Arapların İslam'dan önce de bir ulus olarak yaşadıklarına, dolayısıyla bu iki kavramın birbirinden ayrı olarak değerlendirilmesi gerektiği fikrini ön planda tutuyorlardı. Mısır'daki Arap milliyetçiliğinin kökenleri Mısır milliyetçiliği ve İslami modernizm olarak ortaya çıkmıştır. Onlara göre, az gelişmiş Müslüman toplum ancak İslam'da reform yoluyla değişebilirdi. Arap milliyetçiliğinin bu ilk döneminde düşünürler ve siyasi otorite, Batı'dan ithal edilen fikirlerin seküler ve milliyetçi olduğuna ve bu fikirlerin kendilerini bölmeyi amaçladığına ikna olmuşlardır. Bu nedenle İslam'ı Arap toplumunu geliştirebilecek tek üst kimlik ve bağ olarak görmekteydiler.

Avrupa'nın kültürel etkisi, özellikle Suriye ve Irak topraklarında, Fransız Cizvitler ve Amerikalı Protestan misyonerler tarafından açılan okullar aracılığıyla bölgede yaşayan Hristiyan Araplar üzerinden etkili olmaya başlamıştır. Arap milliyetçiliğinin Suriye'de kök salmasının nedeni, Suriye valisi İbrahim Paşa'nın misyoner okullarının kurulmasına izin vermesi ve kendi yönetimi altında yeni fikirlerin ortaya çıkmasını teşvik etmesidir (Dawisha, 2016; Antonius, 1979).

Milliyetçi hareketlerin bu ilk döneminin bir sonucu olarak, Müslümanların İslam'ın yerine ilişkin kaygıları ile Hristiyanların Arap toplumunun çoğunluğunda karşılık bulamayan fikirleri arasındaki çatışma nedeniyle Arap milliyetçiliğinin 19. yüzyılda entelektüel bir hareket olarak belirginleştiği söylenemez.

Arap milliyetçiliği sürecindeki ikinci dönem Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemdir. Arap milliyetçiliği 19. yüzyılda genellikle kültürel bir hareketti. Hareketin siyasallaşması 20. yüzyılın başından itibaren gerçekleşmiştir. Batılı fikirlerin Osmanlı coğrafyasına taşıyan Jön Türklerin milliyetçi ideolojileri ve politikaları Arapların yabancılaşmasına yol açmış ve sonuç olarak Türk milliyetçiliğine karşı Arap milliyetçiliği sürecini hızlandırmıştır. 1914-1916 dönemi Arapların Osmanlı İmparatorluğu'na güvenlerinin neredeyse kalmadığı bir dönemdir (Bilgenoğlu, 2007). Arap milliyetçiliği, Batılı devletler tarafından yönlendirilen Şerif Hüseyin isyanı ile anti-emperyalist bir boyut kazanmıştır. 1916'da gerçekleşen ve "Büyük Arap İsyanı" olarak adlandırılan isyan, Arap milliyetçiliği tarihindeki ilk somut ayrılıkçı harekettir (Özalkan, 2018). Her ne kadar yerel Araplar Osmanlı yönetimine karşı isyanı desteklememiş olsalar da, Arap milliyetçiliğinin siyasallaşma süreci, İslam'ın etnik ya da dilsel olarak bölünmesiyle sonuçlanan Birinci Dünya Savaşı ile başlamıştır. Khadduri (1970), savaşın Arap milliyetçiliği üzerindeki etkilerine işaret etmekte ve bu dönemi ayrılıkçı hareket üzerindeki İngiliz etkisine işaret ederek anlatmaktadır.

"Birinci Dünya Savaşı'nın getirdiği yeni koşullar Arap milliyetçiliğinin gidişatını büyük ölçüde etkiledi ve Arap amaçlarının yeniden formüle edilmesini gerektirdi... Türklere karşı Arap taleplerine İngiliz desteği, Arap milliyetçiliğine damgasını vuran ve onu yavaş ve barışçıl bir harekettten devrimci ve ayrılıkçı bir harekete dönüştüren devrimci liderleri ön plana çıkardı. Bu noktadan itibaren Arap milliyetçiliği, ister Türk ister başka bir yabancı yönetimden olsun, tam bağımsızlık talep etti."

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından bölgenin Batılı güçler tarafından işgal edilmesiyle birlikte pan-Arabizm olarak tanımlanabilecek bir ideoloji gelişmeye başladı. Bu ideolojinin lideri olan Sati el-Husri, seküler bir milliyetçilik anlayışına sahipti. İslam ümmeti kavramını, Arap Hristiyanları da dâhil olmak üzere Arap dili ve tarihinin Peygamber'den önce de var olduğu fikrine dayanarak Arap ümmeti kavramına dönüştürmüştür. Roshwald'ın (2013) argümanı bu tartışmayı kanıtlar niteliktedir:

"Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığının son on yıllarında Arap milliyetçiliğinin seküler bir vizyonunu dile getiren, günümüz Lübnan ve Suriye'sinden Batı eğitimi almış küçük bir grup Hristiyan Arap entelektüelinden de bahsetmek gerekir. Paris ve Kahire'de sürgündeyken 1904'ten 1916'daki ölümüne kadar yazdığı yazılarla tanınan Suriyeli Hristiyan Necip Azuri gibi yayıncı ve yazarlar, Arap ulusunun Osmanlı kontrolünden kurtulacağı ve kendi içindeki Hristiyan-Müslüman ayrımını açacağı günü dört gözle bekliyorlardı."

İslam birleştirici unsur olduğu için, Batı'nın arzuladığı ayrışmanın milliyetçilik ideolojisinin İslami bir çerçevede gerçekleşmesi mümkün değildi. Bu nedenle asıl vurgu ayrılıkçı bir ideoloji olarak milliyetçilik üzerindedir. Araplar, Osmanlıları (özellikle Türkleri) İslam'a zarar vermekle suçlayarak milliyet vurgusu yapmaya başladılar (Hourani, 1983).

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasındaki dönemde siyasi bir nitelik kazanarak anti-emperyalist bir yönelim takip eden Arap milliyetçiliği düşüncesi, Arapların kendi aralarındaki mücadelelerini önleme ve siyasi bir birlik oluşturma konusunda istenen başarıyı sağlama konusunda başarısız olmuştur. Bu süreçte, Arapları birleştiren tek konu, Filistin meselesi olmuştur. Zira o dönemde artan Yahudi göçü ve dış baskılar, Filistin'deki nüfus dengesini bozmuştu (Özalkan, 2018). Bu durum sadece Filistinlileri değil, aynı zamanda Arapları da olumsuz bir şekilde etkiliyordu. Çünkü bölgede yahudi bir devletin kurulması, bağımsızlık mücadelesi vermeye çalışan Arap devletlerinin sosyal, ekonomik ve siyasi durumlarını olumsuz bir şekilde etkileyecekti. Dolayısıyla 1936-1939 yıllarında Filistin'de yaşanan Arap isyanının, Arap uyanışını tetiklediği ve ayrı devletler altında yaşayan Arapları birleştirerek ilk defa tek bir ulus gibi hareket etmelerine olanak tanıdığı söylenebilir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Arap milliyetçiliğinin inşa edildiği temel unsurlar, anti-emperyalizm, İsrail karşıtlığı ve siyasi rejimlerin inşası olmuştur (Ay, 2018). 1940'larda Arap milliyetçiliği fikri büyük bir gelişme gösterdi. Sömürgecilğe uğrayan Ortadoğu ülkeleri, sömürgeci Batı'nın etkisinden kurtulmak istiyor, ancak ironik bir şekilde geri kalmışlıklarının çözümünü de Batılılaşma ve modernleşme görüyorlardı. 1945 yılında Arap devletleri arasındaki ilişkileri güçlendirmeyi ve her devletin bağımsızlığına ve egemenliğine saygı göstermeyi amaçlayan Arap Birliği, Mısır'ın öncülüğünde kuruldu. Arap milliyetçiliğinin birleşmesine yönelik somut bir adım gibi görünse de, Arap Birliği'ndeki bağımsızlık ve egemenlik vurgusu, *kavmiye* (milliyetçilik) ve *vatanîye* (ulus-devlet) kavramları arasındaki çatışmayı daha da güçlendirdi ve *vatanîye* kavramını güçlendirdi. Aynı zamanda Lig'in kurulması Mısır'ın Arap dünyasındaki olası liderliğini de meşrulaştırdı. Suriye'de Husri'nin fikirlerini geliştiren Mişel Eflak tarafından kurulan milliyetçi-sosyalist Baas Partisi bu yıllarda yükselişe geçti.

Ayrıca, bu dönemde meydana gelen ilk Arap-İsrail çatışması da Arap milliyetçiliği üzerinde önemli bir etki bırakmıştır. Arap milliyetçiliği, Birinci Dünya Savaşı'ndan ilk Arap-İsrail Savaşı ve devamında İsrail kurulmasına kadar geçen sürede anti-emperyalist bir nitelik taşıyordu, ancak İsrail'in kurulması bu ideolojiye 'devrimci bir nitelik' kazandırmıştır. 1948 yılında İsrail devletinin kurulmasından hemen sonra İsrail'e saldıran Arap ülkeleri savaştan ağır bir yenilgi alarak ayrılmışlardır. Her ne kadar, Arap ülkelerinin bu şekilde kolektif bir şekilde hareket etmeleri, bu ülkelerin Arap milliyetçiliği etrafında nasıl birleşebildiklerini, dolayısıyla bir ideoloji olarak Arap milliyetçiliğinin gücünü gösterse de, savaşın kaybedilmesi Arap milliyetçiliğinin ciddi bir şekilde gücünü kaybetmesine yol açmıştır. Mısır'da *vatanîye* ve *kavmiye* arasındaki denge *vatanîye* kavramına doğru kaymış, devletlerin milliyetçi duygulardan ziyade kendi siyasi çıkarlarını önemsedikleri ortaya çıkmıştır. Arap devletlerinin ve hükümetlerinin İsrail karşısındaki zayıflığı da ortaya çıkmıştır. Filistin Savaşı, Arap milliyetçiliği üzerinde kısa sürede olumsuz etkiler yaratsa da 1950'li yıllarda Arap milliyetçiliğinin yeniden canlanmasında temel katalizör olmuştur.

1.3. Cemal Abdünnasır ve Arap Milliyetçiliği

Bu bağlamda, devlet yönetimindeki etkisizlik ve beceriksizlik nedeniyle savaşta yenildiklerini düşünen bir grup genç subay, Cemal Abdünnasır liderliğinde 23 Temmuz 1952'de krallığa karşı darbe yaparak Mısır'ın yönetimini ele geçirdi (Çimen, 2014). Bağımsızlığını kazanmaya başlayan Ortadoğu ülkelerinde modernleşme ve ilerleme hareketlerine ordular öncülük etmiştir. Diğer bir deyişle, milliyetçilik akımı, birçok Arap ülkesinde, orduda kendine yer bulmuş, askerler ulusal kaygılarla devletlerin yönetimini ele geçirmişlerdir. Batı hariç tüm dünyada ordunun benzer şekillerde siyasete müdahale etmesinin nedeni dışa bağımlı eşitsiz yapıdır. Askerler kendilerini halkın temsilcisi olarak tanımlamakta, bağımsızlık ve ulusal kalkınma taleplerini dile getirmektedirler. Benzer şekilde, 1958'de Irak'ta ve 1963'te Suriye'de ordu askeri darbeye iktidarı ele geçirmiş ve Arap milliyetçiliği kültürel bir hareketten ziyade siyasi bir ideoloji haline gelmiştir (Özalkan, 2018).

Orduların yönetime el koymasının sonuçları Arap milliyetçiliğinde önemli bir dönüm noktası olarak ortaya çıkar. Başlangıçta *vatanîye* kavramına değer veren Nasır, giderek *kavmiye* anlayışına dayalı politikalar izlemeye başlamıştır. Nasır'ın siyasi hayatı boyunca çok önem verdiği Asvan Barajı projesi, Dünya Bankası'nın kredi vermeyi reddetmesi üzerine hayata geçirilememeye tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Nasır, bunun üzerine, Süveyş Kanalı'nı millileştirmeyi hedefledi. Bunun üzerine İngiltere, Fransa ve İsrail, Mısır'a saldırarak 1956'da Süveyş Savaşı'nı başlattı. ABD ve Sovyetler Birliği'nin araya girmesiyle bir ateşkes anlaşması imzalandı. Süveyş Savaşı, aslında askeri bir yenilgi olmasına rağmen, Nasır'a siyasi bir zafer getirdi. İradesi ile Arap halklarının gözünde bir kahramana dönüşen Nasır, Arap dünyasının lideri haline geldi (Özalkan, 2018). Süveyş Krizi ile Arap milliyetçiliği de önemli bir ivme kazandı. Yeni siyasi konumu ve gücü neticesinde Nasır, tüm Arap devletlerini ve Müslümanları federal bir yapıda birleştirmeyi hedeflemiş ve kendisini bu yapının lideri olarak görmüştür. Ülkesinin bağımsızlığını Batı'dan alan Nasır, diğer Arap toplumlarına da bağımsızlık mücadelesine başlamaları için örnek olmuştur. Bu bağlamda Arap milliyetçiliği ve Nasırcılık temel itici güçler olmuştur (Kurun, 2017).

Arap milliyetçiliğinin zirvesi olarak görülebilecek olay 1958 yılında gerçekleşti. Nasır, Pan-Arap idealini gerçekleştirmek için Suriye ile birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurma yolunda ilk adımı attı. Ancak iki ülke arasındaki liderlik yarışı, siyasi ve ekonomik yapıların birbiriyle uyum sağlamaması gibi nedenlerden dolayı 1961 yılında Suriye'nin çekilmesiyle birlik sona erdi (Kurun, 2017).

Bağımsızlıktan sonra bu milliyetçi hareketlerin birçok farklı yaklaşımı olmasına rağmen, çoğu sosyalist ideolojiyi benimsemiştir. Bu anlamda Arap milliyetçiliği üzerindeki en önemli birleştirici hareket Nasırcılık ve Baasçılık olmuştur. 1950'lerin sonlarında yükselmeye başlayan Baasçılık ideolojisi Irak ve Suriye'de benimsenmiştir. Ortadoğu'daki tüm Arap devletlerini tek bir Arap devleti altında birleştirmeyi amaçlayan Baas hareketi, sosyalist reformlar gerçekleştirmek, toplumsal farklılıkları azaltmak, mülkiyeti sınırlandırmak, üretim araçlarını millileştirmek vb. için sosyalist araçları kullandı. Bu şekilde dışarıda emperyalizmle mücadele edebilecekler ve bu da yerel iyileşmelere yol açacaktı. Ancak Mısır'ın yukarıda bahsedilen Birleşik Arap

Cumhuriyeti'nde lider konuma yükselmesi Suriye tarafındaki Baasçıların amaçlarına hizmet etmedi ve bazıları istifa etti. 1961 yılında Suriye'nin ayrılmasıyla Birlik sona erdi (Koraş, 2012).

Bu başarısızlıktan etkilenen Nasır, bunu Süveyş Krizi'ndeki saldırılardan daha tehlikeli olarak yorumladı. Ona göre bu, Arap milliyetçiliğine yönelik ilk ciddi tehditti. İkinci önemli tehdit ise 1962'de Yemen iç savaşı ile geldi ve Arap devletleri cumhuriyetçiler ve monarşi yanlıları olarak ikiye bölündü. Nasır'a göre monarşiler pan-Arap ideallerinin önündeki en büyük engeldir. Bu bağlamda monarşi yanlılarına karşı cumhuriyetçileri destekleyen Nasır, birçok Arap ülkesini karşısına almıştır. Arap milliyetçiliğine yönelik üçüncü ve en ölümcül tehdit 1967 yılında geldi.

İkinci Arap-İsrail Savaşı, 1967'deki Altı Gün Savaşı, Arap milliyetçiliği için en keskin tehdit ve dönüm noktasıydı. 1964'te Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) kuruldu ve 1963'teki darbe ile Suriye'de Arap milliyetçiliği ve sosyalizm temelli Baas Partisi iktidara geldi. Bu iki gelişme İsrail ile krizi yeniden başlattı. Nasır, Sina'da konuşlanan BM barış gücünün geri çekilmesini talep ederek buraya asker çıkardı ve Mayıs 1967'de Akabe Körfezi'ni de kapattı. İsrail Savunma Bakanı Moshe Dayan Nasır'ın girişimlerine tepki gösterdi. Suriye-İsrail gerginliği İsrail'in Gazze ve Sina'yı işgal etmesi için de iyi bir fırsattı. 5 Haziran 1967'de ilk kez Arap birlikleri ile İsrail birlikleri karşı karşıya geldi. Ani bir saldırıyla Mısır hava kuvvetlerini imha eden İsrail, Suriye ve Ürdün'e de saldırdı. İsrail, Arap ülkeleri arasındaki parçalanma ve ayrışmadan yararlanarak 1949'dan beri Mısır ve Ürdün'ün kontrolünde bulunan Doğu Kudüs, Batı Şeria ve Gazze'yi kapsayan Filistin topraklarını, Mısır topraklarındaki Sina Yarımadası'nı ve Suriye topraklarındaki Golan Tepeleri'ni işgal etti.

2. 1967 Savaşı'nın Sonuçları

1967 Savaşı'nın sonuçları çok boyutludur. Savaşın siyasi sonuçlarına geçmeden önce, günümüze kadar en önemli sorunlardan biri olan Kudüs dâhil toprak kaybı ve bunun Filistinli mülteciler üzerindeki etkilerine değinmek büyük önem taşımaktadır. 1967 Savaşı sonrasında toprakları İsrail tarafından işgal edilen Mısır, Ürdün ve Suriye bu sorunu bir iç politika meselesi olarak değerlendirmiş, kaybetmiş oldukları toprağın peşine düşmüş ancak ortak bir eylem planına sahip olamamışlardır. Bu da sürecin Filistin'in aleyhine işlemesi gibi kaçınılmaz bir sonuca neden olmuştur. Soğuk Savaş'ın iki kutuplu sisteminde Filistin'de de durum pek değişmedi. İsrail, 1967 Savaşı'nda Kudüs de dâhil olmak üzere Filistin topraklarının tamamını ele geçirdi ve topraklarını üç kat genişletti. 1973'teki savaş İsrail'in konumunu tamamen güçlendirdi. Her savaş ve katliamdan sonra Filistinli mülteciler kervanına yenileri eklendi. Savaştan sonra 300.000'den fazla mülteci Ürdün Nehri'nin doğusuna taşındı ve Ürdün en fazla Filistinli mültecinin yaşadığı ülke oldu. Birleşmiş Milletler'de (BM) alınan 200'den fazla karar ABD vetosu ile Güvenlik Konseyi'nden dönmüştür. İsrail, tüm bu kararlara rağmen keyfi uygulamalarını devam ettirmiş olduğundan, bu kararlar caydırıcı bir nitelik kazanmamıştır (Kemiksiz, 2016).

Örneğin, BM Güvenlik Konseyi'nin işgal altındaki topraklarda yaşayan insanlara insani muamele yapılması ve evlerine dönmelerine izin verilmesi konusunda kabul ettiği 14 Haziran 1967 tarihli ve 237 sayılı karar uygulanmamıştır. Böylece mülteci sayısı neredeyse yarım milyon artmıştır.

1967'deki savaşın hemen ardından Sudan'ın başkenti Hartum'da toplanan Arap liderler meşhur 'Üç Hayır'ı ilan ettiler: İsrail ile barış yapılmayacak, İsrail tanınmayacak ve İsrail ile görüşülmeyecek. Ancak diğer Arap ülkelerini bu 'Hayır'lar konusunda ikna eden Arap ülkelerinden üçü (Mısır, Suriye, Ürdün) perde arkasında İsrail ile görüşmelere başladı bile. Bu üç ülkenin ortak özelliği İsrail'den geri alabilecekleri topraklarının olması. Nitekim Mısır, işgalle birlikte Sina petrolerini ve Süveyş Kanalı gelirlerini; Suriye, Golan Tepeleri'ndeki su kaynaklarını ve verimli topraklarını; Ürdün ise Harem-i Şerif gibi kutsal ve tarihi mekânlarını kaybetmiştir.

Dahası, 1967 Savaşı Arapların İsrail'e yönelik politikasını yön veren önemli tarihi gelişmelerden bir olmuştur. Özellikle bu savaşın Arap üzerinde bıraktığı etki, 'Nakba' olarak adlandırılan ve bölgede Arapların İsrail'in kurulmasına yol açan ve Filistin'den diğer Arap ülkelerine doğru bir mülteci sorununa yol açan 1948 Savaşı'ndan bile fazla olmuştur. O zamana kadar politikalarını İsrail'i ortadan kaldırmak üzerine belirleyen Arap ülkeleri, bu savaşla birlikte savunma pozisyonu almaya başlamıştır. Bunun en önemli nedeni, Arap ülkelerinin hiçbirinin 1948 Savaşı'nda toprak kaybetmemiş olmasıdır. Bu savaştan en çok Filistinliler etkilenmiş ve çok sayıda Filistinli kendi topraklarından sürülerek mülteci durumuna düşmüştür. Tarihi Filistin topraklarının büyük çoğunluğu, İsrail tarafından işgal edilirken, geri kalan Filistin toprağı da Ürdün ve Mısır'ın hâkimiyetine girmiştir. Öte yandan Ürdün, Mısır ve Suriye'nin 1967 Savaşı'nda İsrail tarafından işgal edilen topraklarını geri alma yönündeki girişimleri, sonraki dönemde Araplar tarafından takip edilen politikanın belirleyici bir unsuru haline gelmiş ve birçok Arap devletini BM'nin 242 sayılı kararı uyarınca İsrail ile barış yapma karşılığında topraklarını geri almaya zorlamıştır.

Altı Gün Savaşı olarak da adlandırılan 1967'deki İkinci Arap-İsrail Savaşı, Arap milliyetçiliği için en keskin kırılma noktasıdır. İlk ve belki de en önemli etki, Arap milliyetçiliğini doğuran gücün Haziran 1967'deki savaşla birlikte nihai olarak kapatılmış olmasıdır. Bu savaşla İsrail, Arap devletleri koalisyonunun ordularını ağır bir yenilgiye uğratmış ve topraklarını üç kat genişletmiştir. Savaştan sonra ekonomileri mahvoldu ve Arap

milliyetçiliğinin popülaritesi tamamen ortadan kalktı. Arap devletlerinin tek bir devlet altında birleşme hedefleri de topraklarını İsrail'e kaptırdıktan sonra değişti ve 'anavatanlarını' vurgulayan bir söylem kullanmaya başladılar. Shlaim'e göre (2003) Araplar, 1967 Savaşı'nda İsrail karşısında aldıkları aşağılayıcı yenilginin etkisinden tam olarak kurtulamamışlardır.

1967 Savaşı ve Arap milliyetçiliğinin düşüşü, Nasır'ın Arap dünyasının destekçisi ve karizmatik lideri olarak popülaritesini de sona erdirmiştir. Nasır'ın popülaritesine ve Arap birliğine vurulan ilk darbe Suriye'nin yeniden kurulması olmuştur (Ashton, 1996). Ashton (1996) ve Kienle (1995) İsrail'e karşı 1967 Savaşı'nda alınan yenilgiyi, Arap milliyetçiliği ideolojisine ve Nasır'ın popülaritesine indirilen ikinci ve ölümcül darbe olarak değerlendirmektedir çünkü Nasır bu savaşta aldığı ağır yenilgiyle küçük düşmüştür. Wolf (2015), İsrail'in Süveyş Kanalı'nı geçtiğini öğrenen Nasır'ın başlangıçta yenilginin tüm sorumluluğunu kabul ettiğini ve savaşın beşinci gününde istifasını sunduğunu bildirmektedir. Nasır'ın bu girişimi, baskılardan kurtulmak için yaptığı bir polişe olsun ya da olmasın, kendisine bu kararını değiştirmesi için halktan ve tüm Arap dünyasından beklenmedik bir destek getirmiştir (Farid, 1996). Nasır'ın üzerindeki bu ulusal ve uluslararası baskının nedeni, yakın zamanda küçük düşürücü bir yenilgi yaşamış olmasına rağmen İsrail'e karşı agresif bir şekilde durmaya devam etmesiydi. Ancak Nasır'ın bölgedeki müttefiklerinin de Nasır'ı savaşmaya devam etmek yerine İsrail ile işbirliği yaptığı için eleştirdiklerini belirtmek gerekir. Arap devletlerinin temel tepkisi 1970 yılında imzalanan ve Yıpratma Savaşı'nı sona erdiren ateşkes anlaşmasına olmuştur. Barnett (1998) Nasır'a yöneltilen eleştirilere işaret etmektedir:

“Nasır, savaşı bizzat yürüttüğü için eleştirilmese de, FKÖ unsurları ile Irak ve Suriye hükümetleri anlaşmayı "bozguncu" olarak kınadı ve onu 'teslimiyetçilikle' suçladı. Her şeye rağmen Nasır hala görevdeyken ölmeyi başardı.”

Nasır'a yöneltilen eleştirilere benzer şekilde, savaşın diğer iki ana Arap katılımcısı olan Ürdün ve Suriye'nin liderleri de İsrail ve Batılı güçlere karşı mücadelede gösterdikleri kötü performans nedeniyle siyasi eleştirilere maruz kaldılar. Kral Hüseyin'in Ürdün'ü Filistinli gerillaların entrikalarıyla mücadele etmek zorunda kaldı; bu da bir süre için kanun ve düzenin bozulmasına yol açtı. Suriye'de esas olarak Golan Tepeleri'nin kaybından kaynaklanan protestolar, sivil Baasçı Salah Cedid ile Savunma Bakanı Hafız Esad arasında elit bir iktidar mücadelesine yol açtı.

Herhangi bir siyasi tehdit ya da askeri darbe girişimiyle karşı karşıya olmamasına rağmen, Ürdün ve Kral Hüseyin'in karşılaştığı en büyük zorluklar Filistinli mülteciler ve gerillalardı. Wolf'a (2015) göre, *“İsrail'in Batı Şeria'yu işgali sonucu ortaya çıkan Filistinli mülteci akını, FKÖ'nün Ürdün'ü İsrail'e karşı baskınlar için bir hazırlık alanı olarak kullanmasına yol açtı. Bu durum Haşimi monarşisinin yönetme kabiliyetine meydan okudu ve bir iç savaşla sonuçlandı.”* Başlangıçta bu Filistinli gerilla gruplarından hiçbiri Ürdün rejimini ele geçirmeye çalışmamış olsa da, varlıkları Ürdün monarşisinin egemenliği için bir tehdit olarak görülmeğe başladı. Bu çatışmalar Ürdün'de bir iç savaşa yol açtı. İç savaş, Eylül 1970'in sonunda 3.000 Filistinli savaşçı ve sivilin öldürülmesiyle sona ermiş; hayatta kalanlar ise Ürdün hükümeti tarafından Lübnan'a sürülmüştür (Dawisha, 2016).

1967'nin geri kalanı ve 1968'in ilk yarısı boyunca Suriye, Sovyetlerden ve diğer Arap devletlerinden gelen ekonomik yardımlar sayesinde bir dereceye kadar sükûnetini koruyabildi. Ancak Golan Tepeleri'nin kaybı Suriye için ciddi bir askeri dezavantaj oldu. Bu dezavantaj, iç istikrarsızlığa ek olarak, rejimin üst kademelerindeki rekabete ve iç çatışmalara yol açtı. İç çalkantılar Baas Partisi'nin üst kademelerindeki rekabeti güçlendirmiştir. Kanovsky (1968) savaşın hemen ardından ortaya çıkan durumun *“iç istikrarsızlığı daha da arttırdığını”* ileri sürmektedir. 22 Mayıs 1968'de üç Arap milliyetçisi muhalefet partisi, Arap Milliyetçi Hareketi, Suriye Arap Sosyalist Birliği ve Arap Sosyalist Partisi, birlikte rejimin savaş sırasındaki politikalarını protesto etti. Hükümetin İsrail'e saldırmak için bir neden vermekle kalmayıp Golan Tepeleri'ni "teslim ettiği" itirazında bulundular. Rejimin fiili lideri Salah Cedid devrildi ve sözde ama büyük ölçüde güçsüz lideri Haşim el-Atasi, savunma bakanı Hafız Esad tarafından görevden alındı (Lawson, 1996). Suriye güçlerinin Filistinlilerin yanında Ürdün iç savaşına girmesinden kısa bir süre sonra Esad, Cedid ve el-Atasi'nin tutuklanmasını emretti ve tamamlanması sadece üç gün süren kansız bir darbe ile rejimi ele geçirdi (Seale, 1990).

Bu savaştan sonra Arap milliyetçiliği birçok grup tarafından her şeyin faili olarak görülmüş ve İslam'dan ayrıldıkları için cezalandırılmışlardır. Aynı zamanda 1960'lardan sonra emperyalist ülkelerin bölgeden ayrılması, Arap milliyetçiliğinin mücadele ettiği “öteki” kavramının da ortadan kalkmasına ve milliyetçilik duygusunun Araplar arasında popülarlığını yitirmesine yol açmıştır. Şii ve Arap olmayan diğer topluluklar Arap milliyetçiliğini bir Sünni projesi olarak görmüş ve desteklememiştir. Tüm bu gelişmeler, Arap milliyetçiliği ve modernizm fikirleri yerine referansını ve dayanağını İslam'dan alan siyasi görüş ve hareketlerin güçlenmesine yol açmıştır. Cemal Abdünnasır'ın ölümünden sonra Mısır'da iktidara gelen Enver Sedat 1973'te İsrail'e karşı savaş açtı. Bu girişiminin arkasında iki temel neden vardı: liderlik arzusu ve İsrail'den intikam alma duygusu. Ancak Sedat, İsrail'in savaş alanındaki gücünü fark ettikten sonra barış yapmayı kabul etti. Camp David

anlaşmaları olarak siyasi literatüre geçen bu anlaşmanın, Mısır açısından iki önemli sonucu olmuştur. Tarihsel süreçte Arap dünyasında lider konumda olan Mısır, bu anlaşmayla beraber bu konumunu kaybetmiş ve aynı zamanda Arap milliyetçiliğinin temel hedefi olan tüm Arapları tek bir devlet altında birleştirme fikrinin de ortadan kalkmasına yol açmıştır. İran'da 1979 İslam Devrimi'nin başarısıyla popülerlik kazanan İslamcı ideolojiye karşı Arap milliyetçiliğinin tek sembolü haline gelen Baas hareketi giderek otoriter bir yapıya dönüştü. Baas lideri Saddam Hüseyin'in bölgesel bir güç olma ve Arap milliyetçiliği ya da Pan-Arabizm fikrini yeniden uyandırma hedefleri bu bağlamda değerlendirilebilir. Bu tarihten sonra Pan-Arabizmin lideri olan bir devlet olmamıştır. Başarısızlıkla sonuçlanan Arap milliyetçiliği düşüncesi, İsrail karşısında yerini dini ideolojilere ve İslam'a dayalı hareketlere bırakmaya başlamıştır. Sonuç olarak ideolojik tutum Arap-İsrail çatışmasından kayarak İslam-Siyonizm çatışmasına dönüştü. Tibi (1997) de benzer bir sonucu savunmaktadır. *"Nasır'ın görev süresinin ardından Arap milliyetçiliği sosyalizmden giderek uzaklaştı; ya İslamcılığa dâhil oldu ya da İslamcılığın yükselişiyle birlikte yavaş yavaş kayboldu"* demektedir. Ayrıca, Arap milliyetçiliği 1970'lerin başından sonra Araplar arasındaki popülerliğini kaybetmiş ve yerini yavaş yavaş dini hareketlere ve İslamcılığa bırakmıştır (Kramer, 1993; Khalidi, 1991).

1967 Savaşı'nın bir diğer önemli sonucu da laik-devrimci Arap milliyetçiliğinin ve Nasırcılığın yenilgisine karşı Filistin milliyetçiliğinin ve Filistin direniş hareketinin yükselişidir. Başlangıçta Filistinliler daha geniş bir Arap birliğine inanmış olsalar da 1967 Savaşı, Arap milliyetçiliğinin Filistin topraklarını korumakta ve yeniden kazanmakta başarısız olması nedeniyle bunun mümkün olmadığını açıkça ortaya koymuştur. Böylece Filistinliler başarısızlıktan yozlaşmış Arap devletlerini ve rejimlerini sorumlu tutmuş ve mücadeleyi radikal Filistin direniş hareketinin gerçekleştireceği görülmüştür. Bu amaçla Filistinli gruplar bir araya gelerek "silahlı mücadelenin" gerekliliği üzerinde durmaya başladı. Altı Gün Savaşı'nda Arap ordularının aldığı yenilgilerin ardından 1968'de Karameh Zaferi'nin kazanılmasıyla El-Fetih, gerilla savaşı taraftarlarına alternatif oldu. Arafat, 1969 yılında Nasır'm da onayıyla FKÖ'nün lideri oldu. Mısır Devlet Başkanı, Filistin'in kurtuluşunun İsrail'e karşı gerilla taktikleriyle mümkün olamayacağını ve Batı Şeria ve Gazze'nin işgalinden ancak Arap devletleri arasındaki birliğin kurtarabileceğini belirtmeye devam etti (Wolf, 2015). Olayların seyri boyunca görülebileceği gibi, idealler daha geniş ve büyük bir Arap milliyetçiliğinden ziyade Filistin ile ilgili olmaya başlamıştır. Arap milliyetçiliğinin bariz başarısızlığı ve 1967'den sonra çoğu Arap devleti tarafından ideallerin bir ulus-devlet olan *vatanîye* anlayışına doğru değişmesi, Filistinlileri kendi etnik ve kültürel kimliklerine geri dönmeye ve mücadelelerini kendi başlarına sürdürmeye zorlamıştır (Joffe, 1983).

Sonuç

Arap milliyetçiliği, modern Orta Doğu'nun siyasi ve kültürel dokusunu derinden etkileyen önemli bir olgu olmuştur. Bu milliyetçilik akımı, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü ve bölgesel düzenlemelerin ardından ortaya çıkmıştır. Arap halkları, bağımsızlık ve özgürlük arayışlarını güçlendiren etnik ve kültürel bağlarını vurgulamışlardır. Aynı zamanda, Arap milliyetçiliği, Batı'nın bölge üzerindeki etkisine karşı bir tepki olarak şekillenmiş ve Arap birliği fikrini öne çıkarmıştır.

Özellikle Birinci Dünya Savaşı'nın ardından, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması ve bölgenin paylaşılmasıyla birlikte, Arap milliyetçiliği daha da güçlenmiştir. Arap liderleri, bölgesel sınırları ve ulusal kimliği vurgulayarak, sömürgeci güçlere karşı direniş göstermişlerdir. Bu süreçte, Arap milliyetçiliğinin Irak, Suriye ve diğer Orta Doğu ülkelerindeki bağımsızlık hareketlerine önemli bir itici güç olduğu görülmektedir.

Arap milliyetçiliği, 1967 Altı Gün Savaşı'nın ardından önemli bir dönüşüme uğradı. 1967'deki savaşın ardından, Arap milliyetçiliği büyük bir darbe aldı. Savaşın sonuçları, Arap devletlerinin askeri ve siyasi zayıflıklarını ortaya koydu ve milliyetçi ideallerin pratikte zorluklarla karşılaştığı bir dönemi başlattı. Savaş, Arap ülkeleri arasındaki birlik ve dayanışma ideallerini sarsarak, bölgesel düzenin yeniden değerlendirilmesine yol açtı.

Özellikle Altı Gün Savaşı'nın ardından Arap dünyasında yaşanan dönüşüm, birçok ülkede içsel sorunların derinleşmesine ve bölgesel çatışmalara neden olmuştur. Özellikle etnik, dini ve siyasi farklılıklar, Arap milliyetçiliğinin birleştirici potansiyelini sınırlamış ve zamanla çeşitli ideolojik bölünmelere yol açmıştır. Aynı zamanda, bölgesel güç mücadeleleri, liderlik çekişmeleri ve içsel istikrarsızlık, Arap milliyetçiliğinin birleştirici gücünü zayıflatmıştır.

Özetle Dawisha'nın (2016) belirttiği gibi, 1967 sonrası dönemi tanımlayan Arap milliyetçiliği değil Arap devlet idealleriydi, Arap devletleri arasındaki siyasi ilişkileri belirleyen *kavmiye* değil *vatanîye* idi. Arap milliyetçiliğinin sembolü olmasına rağmen, değişim Nasır'ın kendisiyle başlamıştır. Arap ulus-devlet ideolojisinin temelleri, kendisi de Arap milliyetçiliği fikrinden etkilenen Kral Faysal ve onun eğitim bakanı Sati el-Husri önderliğinde Irak'ta atılmaya başlanmış, Nasırcılıkla Mısır'da zirveye ulaşmış ve Saddam Hüseyin'in son girişimleriyle Irak'ta sona ermiştir. Bunun neticesi olarak, Arap coğrafyasında milliyetçi siyasi söylem ve eylem yerini dayanağını İslam'dan alan siyasi hareketlere bırakmaya başlamıştır.

Sonuç olarak, Arap milliyetçiliği, Orta Doğu'nun tarihinde önemli bir rol oynamış ve bölgesel dinamikleri etkilemiştir. Ancak, bu milliyetçilik akımının karmaşıklığı, dikkate alınması gereken çeşitli faktörleri ortaya koymaktadır. Bu faktörler arasında etnik çeşitlilik, dini farklılıklar ve bölgesel güç dengeleri gibi unsurlar bulunmaktadır.

Kaynakça

- Antonius, G. (2015). *The Arab awakening: The story of the Arab national movement*. Pickle Partners Publishing.
- Ashton, N. (1996). *Eisenhower, Macmillan and the problem of Nasser: Anglo-American relations and Arab nationalism, 1955-59*. Springer.
- Ay, H. U. (2018). Arap Birliğini doğuran temel ideoloji üzerine bir değerlendirme: Arap Milliyetçiliği. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 32-49.
- Barnett, M. N. (1998). *Dialogues in Arab politics: negotiations in regional order*. Columbia University Press.
- Bilgenoğlu, A. (2007). *Osmanlı devleti'nde Arap milliyetçi cemiyetleri*. Müdafaa-i Hukuk Yayınları.
- Cleveland, W. L. (1979). Sources of Arab Nationalism-Overview. *Middle East Review*, 11(3), 25-33.
- Cleveland, W. L., & Bunton, M. (2016). *A history of the modern Middle East*. Hachette UK.
- Çimen, A. (2013). *Tarihi değiştiren liderler*. Timaş Yayınları.
- Dawisha, A. (2016). *Arab Nationalism in the Twentieth Century: From Triumph to Despair-New Edition with a new chapter on the twenty-first-century Arab world*. Princeton University Press.
- Farid, A. M. (1996). *Nasser: the final years*. ISBS.
- Gürbüz, E. (2020). Suriye'de ulus inşa çabaları ve BAAS Partisi'nin rolü.
- Haim, S. G. (1962). *Arab Nationalism: An Anthology* (Berkeley, CA, 1962).
- Hinnebusch, R. (2004). *Syria: Revolution from above*. Routledge.
- Joffe, E. G. H. (1983). Arab nationalism and Palestine. *Journal of Peace research*, 20(2), 157-170.
- Hourani, A. (1983). *Arabic thought in the liberal age 1798-1939*. Cambridge University Press.
- Karaman, M. Lütfullah. *Uluslararası İlişkiler Çıkmazında Filistin Sorunu*, İstanbul: İz Yayınları, 1991.
- Katsari, C. (2006). Money and proto-national identities in the Greco-Roman cities of the first and second centuries AD. *National Identities*, 8(1), 1-20.
- Kalın, İ., & Uçgan, N. (2016). Ben, Öteki ve Ötesi: İslam-Batı İlişkileri Tarihine Giriş, 39.
- Kanovsky, E. (1968). *The Economic Aftermath of the Six Day War: Uar, Jordan and Syria, Part II*. *Middle East Journal*, 22(3), 278-296.
- Kemiksiz, N. (2016). Filistin Sorunu. *Akademik Ortadoğu*, 11(1), 133-179.
- Khadduri, M. (1970). *Political trends in the Arab world: The role of ideas and ideals in politics* (S. 199). Johns Hopkins Press.
- Khalidi, R. (Ed.). (1991). *The origins of Arab nationalism*. Columbia University Press.
- Kienle, E. (1995). Arab unity schemes revisited: Interest, identity, and policy in Syria and Egypt. *International Journal of Middle East Studies*, 27(1), 53-71.
- Koraş, F., (2012). *Suriye'de Baas Hareketi*. Küçük Orta Doğu Ankara: Kripto Yayınları.
- Kramer, M. (1993). Arab nationalism: mistaken identity. *Daedalus*, 171-206.
- Kurun, I. (2017). *Arab Nationalism from a Historical Perspective: A Gradual Demise?*
- Lawson, F. H. (1996). *Why Syria goes to war: Thirty years of confrontation*. Cornell University Press.
- Özalkan, S. (2018). *Tarihsel Perspektiften Arap Milliyetçiliği*. İnsamer, (2018 Ocak).
- Roberts, T. (2014). *The Roman nation: Rethinking ancient nationalism*.

Roshwald, A. (2013). Nationalism in the Middle East, 1876–1945. In (Ed.), *The Oxford Handbook of the History of Nationalism*: Oxford University Press. <http://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199209194.001.0001/oxfordhb-9780199209194-e-11>. Erişim Tarihi: 14 Jan. 2019.

Rouleau, E. (1967). The Syrian Enigma: What is the Baath? *New Left Review*, (45).

Seale, P. (1990). *Asad: the struggle for the Middle East*. Univ of California Press.

Shlaim A. (2003). *The Rise and Fall of Arab Nationalism: Review of Arab Nationalism in the Twentieth Century: From Triumph to Despair*, by Adeed Dawisha, 340, Princeton University Press, 2002. *The Guardian*, 2003.

Smith, A. D. (1989). The origins of nations. *Ethnic and racial studies*, 12(3), 340-367.

Tibi, B. (1997). *Arab nationalism: between Islam and the nation-state*. Springer.

Wolf, A. B. (2015). The Arab Street: Effects of the Six-Day War. *Middle East Policy*, 22(2), 156-167.

Zeine, Z., N. (1989). *Arap Milliyetçiliği*, çev. Kemal Kahraman, İstanbul: Hikmet Yayınları.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları: Tüm yazarlar aynı oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması: Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Extented Abstract

Research Questions and Purpose

Although their definitions are abstract and there is no generally accepted definition of the concepts of nation and nationality, the concept of nation can be generalized as a community that lives in the same geography, has the same culture and history, and shares the same language, religion and race. In the light of these definitions, it can be said that the first and most basic criterion of a nation is that it defines itself with a collective name such as Roman, Greek, German or Arab, and that the people living within the borders of the nation call themselves Roman, Greek, German or Arab. Throughout history, until the modern era of colonialism and imperialism, Europeans have experienced different versions of nationalism, such as religious nationalism with the Crusades, ethnic nationalism with the Germans, and civic nationalism with the French or Romans. This continued until the 17th and 18th centuries.

Since the 18. Century, the developments in Europe, especially in the political and military fields, have attracted the attention of the Islamic world. During this period, especially the Ottoman Empire started to send students to Europe to learn about military and political developments. This led to the spread of Western knowledge in educated Ottoman circles. Over time, after direct exposure to European society and governance, it became clear that the superiority of the West was not only due to technical advances in military and economic fields, but also to a different worldview and mentality. This realization led to a belief that was increasingly adopted and defended by Ottoman governments, European-educated students, intellectuals and elites: modernization could only be achieved through Europeanization. In the same period, the Arab world also began to see the influence of ideas imported from Europe, such as nationalism and the nation-state. By the 19th century, European colonization and expansion had spread to more than half of the Islamic world. Influenced by new concepts imported from Europe, such as nationalism and the nation-state, Arabs took advantage of the Ottoman Empire's difficult situation and began to leave the Empire. After the First World War, Arabs found themselves under European colonialism or mandatory rule. In this context, this study examines Arab nationalism and its transformation, particularly in the context of Jamal Abd-al Nasser and the 1967 Arab-Israeli War, and raises the question of the viability of Arab nationalism as an ideology. Although seemingly simple at first glance, modern nationalism requires more complex answers due to the complexity of its political ideology.

Methodology

In this context, the study critically examines the existing literature on Arab nationalism and aims to examine the impact of this ideology on the structural transformation of the Middle Eastern geography in the context of nation-states, based on the concepts of “wataniya” and “qawmiya”.

Results

The consequences of the 1967 War are multidimensional. After the 1967 War, Egypt, Jordan and Syria, which lost their territories to Israel, approached the problem as a domestic policy, pursued their losses but failed to have a common action plan. This led to the inevitable result of the process working against Palestine. In the bipolar system of the Cold War, the situation in Palestine did not change much. In the 1967 War, Israel captured the entire Palestinian territories, including Jerusalem, and expanded its territory threefold. Moreover, the 1967 War is one of the historical events that shaped Arab policy towards Israel. Even the 1948 war, which Arabs call the 'Nakba' and which left them with the problem of Israel's presence and refugees, has been overshadowed.

The Second Arab-Israeli War of 1967, also called the Six-Day War, was the sharpest turning point for Arab nationalism. The first and perhaps the most important effect is that the force that gave birth to Arab nationalism was finally turned off with the war in June 1967.

As a result, as Dawisha (2016) notes, it was Arab state ideals, not Arab nationalism, that defined the post-1967 period, and it was patriotism, not tribalism, that determined political relations between Arab states. Despite being the symbol of Arab nationalism, the change started with Nasser himself. The Arab nation-state ideology began to be established in Iraq under the leadership of the Arab nationalist King Faisal and his education minister Sati al-Husri, reached its peak in Egypt with Nasserism and ended in Iraq with the last attempts of Saddam Hussein. Thus began a long-term ideological transformation in the Middle East from a nationalist political discourse and action to political movements with reference to Islam.